

Byzantský mystik Gregor Palama vo svetle katolíckej viery (Prvá časť)

Lucia Laudoniu

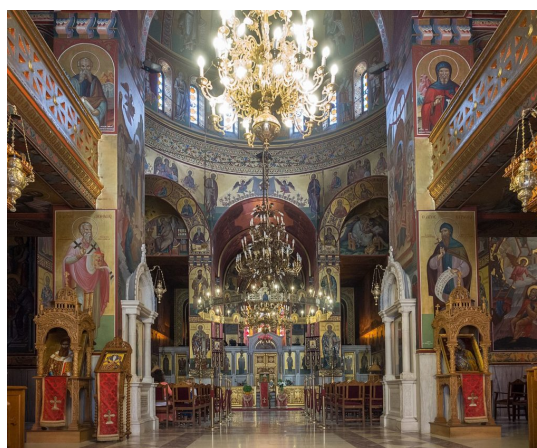
25. novembra 2022 ✝ Cirkev História

Spíname dlane, keď sa modlíme a zatínáme päste, keď bojujeme. Modlitbu meníme na boj a boj na modlitbu, lebo niet pravej modlitby bez duchovného boja.

Palma (genitív *palmae*), po latinsky dlaň, vyrastá z gréckeho jazykového koreňa *παλάμη*. Aj exotický strom dostal svoje meno na základe vizuálnej podobnosti s ľudskou dlaňou. Muž, ktorý mal v priezvisku dlaň aj palmovú ratolesť, v 14. storočí inšpiroval niektoré dlane, aby sa spojili *in rogatione* a iné zasa podnietil do boja. Bol to boj za pravdu alebo za ilúziu a karikatúru pravdy – lož?

Prečo bol byzantský mystik a otec hesychizmu Gregor (XXXXXXXX) Palama (XXXXXX) často sa prepisuje v pod pre niektorých rímskych katolíkov tragickou postavou, keď veril v nepoškvrnené počatie Bohorodičky a Petrov primát? Ako je to možné a prečo Palama kladie apoštola Petra na vyšší duchovný piedestál, než prvého človeka Adama?

Existujú ľudia, ktorých buď nekriticky preceňujeme, alebo naopak, umelo podceňujeme – akoby medzi týmito dvoma extrémami nebolo nič iné, než priepasť. Palama bol presne tento typ teológa – pre jedných *causa dilectionis*, pre iných čiernokňažník. *Homo abyssi*, človek priepasti *par excellence*, ktorý v sebe nosil hlbokú roklinu a na jej dne hľadal Svetlo. Nestvorené svetlo však v mysliach niektorých nazerateľov božskej *θεωρίᾱς* vytváralo novú priepasť vlastnej (ne)vedomosti, *sacra insipientia*. Je táto priepasť nebezpečná? Nájde sa most, ktorý ju premostí?



Chrám svätého Gregora Palamu v Solúne.

Zdroj: Hermann Hammer / commons.wikimedia.org

V posledných rokoch vlády byzantského cisára Andronika III. sa skupina mníchov z hory Athos oddávala kontemplatívnej modlitbe, ktorej cieľom bolo objatie supernaturálneho svetla zjaveného apoštolom počas Kristovho premenenia na hore Tábor. To pravdaže nie je *haeretica ferrugo*, hrdza herézy. Analogický

dotyk nebeského svetla ako znak hlbokého zjednotenia sa s Ježišom zaznamenáva už svätý pápež Gregor Veľký (na Východe *Διάλογος*, Dvojeslov) v životopise svätého Benedikta a latinské deponencium *contemplor* vo svojej podstate označuje nazeranie na chrám (*templum*). Pokiaľ je týmto chrámom vtelený Bohočlovek a učenie svätej Cirkvi, *laudandum est*.

Ruky Gregora Palamu, ktorý sa pred prijatím mníšstva usilovne pripravoval na svetskú kariéru na cisárskom dvore a dostal excelentné vzdelanie vrátane *rudimenta philosophiae*, písali novú kapitolu neskorobyzantského bohosloveckého myslenia. Palama systematizoval skúsenosť mníchov-hesychastov a definoval ju spôsobom, ktorý vyvolal reťaz polemík rôznej úrovne. Ich živnou pôdou bol najmä kresťanský Západ pokropený epistemologickou rosou scholastickej metódy a byzantskí sympatizanti cirkevnej únie – *latinofrones*.

Súčasní Palamovi kritici, medzi nimi anglický dominikán Aidan Nichols, radi poukazujú na skutočnosť, že Palamov odkaz bol až do 18. storočia vo východnom orthodoxnom svete zabudnutý a o jeho renesanciu sa postaralo až novoveké hesychastické hnutie – intímna reakcia Východu na latinský barokový triumfalizmus.

Pravoslávny čitateľ môže namietat, že Nichols tasí verbálny meč proti Palamovi a zaplavuje ho riekou protiargumentov (grécke neutrum *στόμα* pomenúva rovnako ľudské ústa, ako aj ústie, prameň rieky), pretože je „západniar“, *sine amore erga Orientem*. Lenže profesor na Aristotelovej univerzite v Solúne Vassilios Kaliakmanis, ktorý skúmal zákruty novobyzantského bohoslovía počas osmanskej nadvlády so sebe vlastnou erudíciou, tvrdí, že grécki študenti vzdelávaní *modo Latino* na rímskokatolíckom kolégiu svätého Atanáza v Taliansku boli povinní Palamu anatematizovať a mnohí tak aj urobili. Západ tradične hľadá na tohto athoského učiteľa s biskupským omoforom cez prizmu Origena: vplyvný a nadaný cirkevný spisovateľ a *homo Deum timens*, no časť jeho učenia zaváňa ak nie priamo blodom, tak aspoň fatálnym omylom.

Korunný dôkaz proti hesychastickému majstrovi sa našiel priamo v jeho *Triádach*. Palamove úvahy o vyššom a nižšom božstve (*θεότης υπερκειμένη* a *θεότης υφειμένη*), o dominancii prvého nad druhým, o množstve nižších *deitates* a božskostí bez podstaty alebo v rámci podstaty (*θεότητες υφειμέναι*, *άνούσιοι* alebo *ένούσιοι*), či o možnosti stať sa účasťou na božských energiách rovnako nestvorenými (*ἄκτιστοι*) a večnými ako Pán, tomistickí učenci roztrhali na franforce ako levy. A právom!

Žiaľ, zabúdajú dodať, že Palama sa spornej časti svojho učenia vzdal. A nie hocijako. Urobil to verejne, *aperte et manifeste*. Apologéta hesychastov sa na miestnom konštantínopolskom sneme v roku 1351 objavuje najmä preto, aby demonštroval svoju lásku ku Kristovi. Slávnostne a neochvejne pošliapal množné číslo *θεότητες* (božstvá, božskosti) a uznal svoju slovnú slepú uličku.



Najstaršiu ikonu byzantského mystika treba hľadať na Athose, pútnici ju obdivujú v monastieri
Vatopedi.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Ani najvernejší Palamov žiak, architekt jeho axiologického systému a neskorší patriarcha na stolci svätého Andreja Philotheos Kokkinos, ktorý Gregora v roku 1368 vďačne vyhlásil za svätého a napísal jeho *vita*, nepoužíva žiadne pokútne formulky o vyššom či nižšom božstve. Rozumne sa im vyhýba, hoci vie, že filologické postuláty prítomné v uvedených gréckych pojmoch majú v rôznych myšlienkových školách odlišné príznaky a nuansy. Pamätal si, že jeho učiteľ bol dokonale poslušný Cirkvi a na synode v roku 1351 zavrhol všetko, čo by ho mohlo spájať s panteizmom.

Kódex 135 z Veľkej lavry na Athose (fol. 776V f.) obsahuje ďalší rukolapný dôkaz, že „palamisti“ svojou terminológiou a jemnou dištinkciou medzi Božou podstatou (οὐσία) a energiou (ἐνέργεια) nemienili a nesmeli rozdeľovať Nerozdeliteľnú Trojicu. Pripísať im, že konajú práve tak, znamená nepoznať ich skutočnú náuku. Hľa, čo píše cisár Ján Kantakuzenos v liste datovanom 1351, ktorý sa zachoval v neúplnej forme na stránkach spomínaného athoského kódexu. Obranca „palamizmu“ v cisárskom purpure neváha vyhlásiť anatému nad každým, kto nesprávne usudzuje, že hesychasti vytvárajú akési dve božstvá z Jedného: „(...) λέγουσιν ὡς δῆθεν δοξάζομεν ἡμεῖς ἐπὶ Θεοῦ δύο θεότητας, μίαν οὐσίαν, καὶ ἑτέραν ἀνούσιον· ἐφ’ ᾧ καὶ λέγω ἐγώ, ὅτι ὑπὸ ἀνάθεμα ἔστω ὁ τοῦτο φρονῶν.“ („Naši protivníci nás obviňujú, že vkladáme do Boha dve božstvá, jedno, ktoré je podstatou, a druhé, ktoré podstatou nie je, ja však odpovedám: Anathema tomu, kto si to myslí!“)

S rovnakou vehemenciou odsudzuje Kantakuzenos latentné námietky proti patristickému učeniu o divinizácii (θεώσις), pretože cieľom procesu „zbožštenia“ v žiadnom prípade nie je transformácia ľudskej podstaty na božskú. Že grécky učiteľ ustavičnej modlitby nehlásal kacírske tézy, z rímskokatolíckej strany potvrdil francúzsky patrológ, historik a kardinál rímskej Cirkvi Jean Daniélou, ktorý sa v tridsiatych rokoch

20. storočia vyjadril o Palamovi veľmi priaznivo. Daniélou neskrýval nadšenie nad víziou ľudstva prežiarého božskými energiami, ktoré sú nezaslúženým darom Kristovej milosti, nie Kristom samým.



Atmosféra bukureštského kostolíka zasväteného gréckemu majstrovi hesychie.

Zdroj: flickr.com

Na kladné hodnotenie byzantského mystika a biskupa zo strany latinského nositeľa kardinálskeho purpuru nadviazal známy ukrajinský gréckokatolícky kardinál Josif Slipyj, ktorý bol, mimochodom, rigidný tomista. Nechal zhotoviť ikonu svätého Tomáša Akvinského v tradičnom východnom štýle a priniesol ju do svojho katedrálneho chrámu. Josif kardinál Slipyj ale nebol slepý voči Palamovmu učeniu a zasadil sa za opätovné začlenenie komemorácie tohto svätca do liturgických kníh Ukrajinskej gréckokatolíckej cirkvi, a to na Druhú nedeľu veľkého predpaschálneho pôstu. Melchiti nasledovali príklad kardinála Slipého v roku 1971. Bol to správny príklad?

Historici Zamošskej synody, ktorá sa konala v roku 1720 v poľskom meste Zamość (o sneme vyšla v roku 2021 rozsiahla publikácia v slovenskom jazyku) pripomínajú, že gréckokatolícky klérus extrapoloval Palamu zo svojho liturgického kalendára pod vplyvom rozhodnutí tejto synody. *In primis* treba vedieť, že k tomuto kroku nepristúpili všetci „pravoslávni kresťania v jednote so svätopeterským Rímom“. Zamošský snem bol lokálnou synodou Rusínov na území Poľsko-litovského štátu, ktorá nemala výraznejší dopad na formáciu a spiritualitu románskych gréckokatolíkov v Transylvánii. Tí sa opierali o závery Ferraro-florentského koncilu a vlastný zjednocovací akt z roku 1700. Na Zamošskej synode nebol prítomný ani jeden rumunský hierarcha.

Zjednotení Rumuni neboli voči hesychizmu Gregora Palamu nepriateľskí, mali totiž lepší prístup k pôvodným gréckym prameňom o sile takzvanej modlitby srdca. U Slovanov (a to aj v komunitách, ktoré neboli poslušné pápežskej tiare) sa úcta k Palamovi šírila len pomaly a postupne, častokrát prostredníctvom nepresných a pochybných cirkevnoslovanských prekladov, ktoré učenie solúnskeho vladyku deformovali.

Nemôžeme sa preto diviť, že mystik, ktorý odišiel na večnosť v roku 1359, nebol medzi Slovanmi veľmi populárny. Neuctievajú ho napríklad ani ruskí staroverci. Karta sa obrátila po tom, čo Paisius Veličkovskij so svojím prekladom gréckej *Filokalie* vykopal duchovný poklad.

Názor Západu na Palamu s prihliadnutím na aktuálny výskum ponúka rímskokatolícky arcibiskup Korfu, grécky kapucín Yannis Spiteris v knihe nazvanej *Gregor Palama: Milosť a skúsenosť*. Záujemca môže siahnuť po jej českom preklade.



Tonzúra latinského typu nebola medzi východnými klerikmi neznáma, nosil ju aj Palamas.

Zdroj: Wooofer / commons.wikimedia.org

Emeritný eparcha Newtonu Nicholas Samra vo svojich kázňach opakovane zdôrazňoval, že Gregor Palama patrí medzi svätcov oficiálne uznaných melchitskými gréckokatolíkmi. Keď si ale vezmeme do rúk francúzsky preklad liturgikona od melchitského vladyku Neophyta Edelbyho, ktorý sa spolu s patriarchom Maximom IV. Sayeghom zúčastnil zasadania II. vatikánskeho koncilu, vidíme, že spomienka na Palamu v ňom chýba. V komentári k sláveniu druhej veľkopôstnej nedele však vladyka poznamenáva, že pravoslávni veriaci si v tento deň pripomínajú Gregora Palamu a medzi riadkami vysiela Rímu signál, aby požehnal túto úctu.

Pápežský stolec mal po preštudovaní Palamovej ohnivej homílie na sviatok apoštolov Petra a Pavla (*Homilia in festo Sanctorum Petri et Pauli Apostolorum*), ktorých východná liturgia múdro nazýva všetválnymi (*omni laude digni*), o dôvod viac rehabilitovať tohto učiteľa neprestajnej modlitby. Niektorí západní kresťania opakovali dávno vyvrátené „antipalamistické“ tézy Kalábrijčana Barlaama a nebrali pritom do úvahy, že Barlaam v čase svojich diskurzov proti hesychastom nebol (rímsko)katolík a supremáciu pápeža prijal oveľa neskôr. Barlaam napísal dvadsaťjeden pamfletov proti latinskej teológii a neúnavne kritizoval doktrínu pápežského primátu. Jeho ideový antipód Gregor Palama sa hlboko skláňal pred pamiatkou svätého Petra a spolu so svätým Pavlom ho velebil ako hlavného pastiera celej Cirkvi a prvého vodcu verného Božieho ľudu, ktorý ožiaril ostatných apoštolov tak, ako Slnko zatienuje hviezdy.

Viac o „svätopalamovskej“ homílii na sviatok kniežata apoštolov a kľučiaru Cirkvi prinesieme v pokračovaní našich úvah. V druhom diele článku bude miesto aj na reflexiu Palamovej mariológie, ktorá je podľa mienky kňaza rímskeho obradu vzdelaného v scholastike i v gréckej patristike Christiaana Kappesa hlboko pravoverná.

Otec Kappes dospel k veľmi zaujímavému záveru. Palama podľa neho veril v Nepoškvrnené Počatie Panny Márie, kým brilantný logik svätý Tomáš Akvinský bol, ako dobre vieme, voči tejto náuke zdržanlivý. V jeho dobe však existovala v podobe nedogmatizovaného teologického názoru (*θεολογούμενον*). Blahoslavený františkán, *doctor subtilis* Ján Duns Scotus a Gregor Palama, ponorený do ideálov athoského monasticizmu, prekvapivo dospeli k rovnakým záverom, hoci sa nikdy nestretli a každý z nich náležal inej kresťanskej tradícii.

(Pokračovanie)

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/byzantsky-mystik-gregor-palama-vo-svetle-katolickej-viery-prva-cast/>